

مرور و نقد کتاب

امین اشراقی^۱

افضل التواريخ

به کوشش: احسان اشراقی، قدرت الله پیشنماز زاده

ناشر: مرکز پژوهشی میراث مکتوب

سال انتشار: ۱۳۹۸

یکی از آخرین ثمرات علمی و پژوهشی جاودان یاد دکتر احسان اشراقی استاد برجسته دانشگاه تهران و عضو پیوسته فرهنگستان علوم جمهوری اسلامی ایران تصحیح کتابیست به نام «افضل التواريخ» اثر فضلی خوزانی که از منشیان و مستوفیان عصر صفوی است. او کتاب خود را از شیخ صفی الدین اسحاق اردبیلی (۷۳۵-۷۶۵۰ ه.ق) و وقایع و رخدادهای روزگار صفویان تا پایان سلطنت شاه عباس اول (قرن دهم و یازدهم ه.ق) در سه مجلد تألیف کرده است و اثر حاضر دفتر اول از مجلد دوم است. نقل عینی فرامین و احکام و مکاتبات و شرح رخدادهای آن روزگار، تأکید و تأثیر توبه شاه طهماسب و آیین نامه مملکت داری و انبار نمودن فقها در صدارت از نکات مهم و تاریخی این دفتر است.

^۱ فرزند شادروان دکتر احسان اشراقی، دانش آموخته دانشگاه تهران در رشته حقوق بین الملل

متن افضل التواریخ از روی نسخه کتابخانه بریتیش میوزیوم لندن به شماره ۴۶۷۸ مورخ شعبان ۱۰۴۹ ه.ق به کوشش استاد دکتر احسان اشراقی و با همکاری محقق ارجمند آقای قدرت الله پیشنماز زاده استنساخ و تصحیح شده است و از سوی مرکز پژوهشی میراث مکتوب در سال ۱۳۹۸ به زیور طبع آراسته گردید. در ادامه مقدمه این کتاب که به قلم جاودان یاد دکتر احسان اشراقی به رشته تحریر در آمده است به نظر خوانندگان محترم می رسد:

افضل التواریخ اثر فضلی خوزانی از منشیان و مستوفیان عصر صفوی است. او کتاب خود را از شیخ صفی الدین اسحاق اردبیلی (۶۵۰-۷۳۵ ه.ق) و وقایع و رخدادهای روزگار صفویان تا پایان سلطنت شاه عباس اول (قرن دهم و یازدهم ه.ق) در سه مجلد تألیف کرده است و اثر حاضر دفتر اول از مجلد دوم است. نقل عینی فرامین و احکام و مکاتبات و شرح رخدادهای آن روزگار، تأکید و تأثیر توبه شاه طهماسب و آیین نامه مملکت داری و انباز نمودن فقها در صدارت از نکات مهم و تاریخی این دفتر است.

متن افضل التواریخ از روی نسخه کتابخانه بریتیش میوزیوم لندن به شماره ۴۶۷۸ مورخ شعبان ۱۰۴۹ ه.ق به کوشش استاد فقید دانشگاه تهران و عضو پیوسته فرهنگستان علوم ایران دکتر احسان اشراقی با همکاری محقق ارجمند قدرت الله پیشنماز زاده استنساخ و تصحیح شده است و از سوی مرکز پژوهشی میراث مکتوب در سال ۱۳۹۸ به زیور طبع آراسته گردید. در ادامه مقدمه این کتاب که به قلم جاودان یاد دکتر احسان اشراقی به رشته تحریر در آمده است به نظر خوانندگان محترم می رسد:

«افضل التواریخ اثر فضلی خوزانی است او کتاب خود را از شیخ صفی الدین اسحاق اردبیلی (۶۵۰-۷۳۵ ه.ق) و وقایع و رخدادهای روزگاران صفویان تا پایان سلطنت شاه عباس اول (قرن دهم و یازدهم) در سه مجلد تألیف کرده است. کتاب حاضر آن گونه که خوزانی خود نوشته است: دفتر اول از مجلد دوم^۱ که به وقایع پنجاه و چهار سال پادشاهی شاه طهماسب اول بر تخت حکومت ایران پرداخته و با مرگ او این دفتر را به پایان می برد. (۹۳۰-۹۸۴ ه.ق) و در برگهای پایانی آن خبر نگارش دفتر دوم از مجلد دوم را نوید می دهد.^۲

مؤلف همانگونه که در دیباچه مجلد اول آورده از زمان طفولیت به تاریخ و سیر علاقه داشته و لحظه ای از مطالعه تاریخ غافل نمانده بود و مثل آباء و اجدادش که در سلک دودمان صفوی قرار داشتند وی نیز در سال ۱۰۲۶ ه.ق در معیت شاه عباس اول در قشلاق گنجه (قریه دانقی قراباغ) بدستور این پادشاه به سمت وزارت پیکر خان ایگرمی دورت قاجار و حاکم الکای بردع و آران (قراباغ) منصوب گردید، خود نوشته اند: سالی چند در تفلیس در زمان خدیو جهان شاه عباس اول بهادر خان در گرجستانات به خدمات ضبط مال خاصه

۱. متن: حاشیه برگ [۱۴ پ].

۲. متن: برگ [۲۷۴ ر].

شریفه آنجا اشتغال داشت.^۱ و وزارت پیکر خان ایگرمی دورت قاجار را در سنه ثلاث و عشرين الف دیده است.^۲

در گزارش ممیزی محال آذر بایجان در سال ۹۴۳ ه.ق مقارن سیزدهمین سال پادشاهی شاه طهماسب اول آورده اند: که تا حال هشتاد سال است ممیزان را قدرت برهم زدن جمع آن وزیر کاردان نشده (امیر عطاءالله خوزانی) و کل آذربایجان دعا گوی آن ممیز فیض رسانند.^۳ زمان مورد اشاره سال ۱۰۲۳ ه.ق است. نیز نوشته اند: در سنه ۱۰۲۶ ه.ق در زمان دولت شاه عباس اول شاهد تداوم اجرایی دستورالعمل های شاه طهماسب اول است.^۴ اقتدار سیاسی و نظامی و مالی زمان خودش را استمرار برنامه ها و دستورالعمل های شاه طهماسب اول می داند. لذا از این هنگام به بعد به خاطرش رسید کتابی مفصل از ابتدای پادشاهی شاه عباس اول و وقایع دورانش را به ترتیب سالشمار به نگارش درآورده و سپس آن را به نظر جمعی از صاحبان درک و اندیشه رسانید و بعد از آن به خاطرش آمد که چند گام بیشتر برداشته و به ذکر دودمان صفویه و سطالین این سلسله تا پایان روزگار شاه عباس اول بپردازد. اثر خوزانی به دو قسمت مجزا تقسیم می شود. قسمت نخست از بر آمدن فیروزشاه زرین کلاه جد اعلای شیخ صفی الدین اردبیلی و زندگانی شیخ آغاز شده و به ابتدای سلطنت شاه طهماسب خاتمه می یابد.

بخش دیگر کتاب دوران فرمان روایی این پادشاه و حوادث مربوط به آن را شرح می دهد و این بخش چنانچه گفته شد دفتر اول از مجلد دوم افضل التواریخ است که منظور نظر همین دفتر است که تصحیح انتقادی آن به اتمام رسیده است.

خوزانی با دقتی کم نظیر در موضوعات مختلف حوادث و رخدادهای دوران سلطنت این پادشاه را جمع آوری و نقل می نمایند.

پدرش زین العابدین بیگ به نیابت والدش خواجه روح الله خوزانی اصفهانی به ممیزی گیلان منصوب بود و جدش وزارت پناه مسیح الدین خواجه روح الله خوزانی اصفهانی ابن عم امیر عنایت الله خوزانی از جمله اعیان اصفهان و وکیل کاردان نجم ثانی و امیر عطاءالله خوزانی وزیر آذربایجان بود.

خواجه روح الله ناظر آستانه امام واجب التعظیم خراسان به وزارت اُلکای مشهد مقدس و توابع سرفراز بود.^۵ او در دارالسلطنه قزوین بدرود زندگی گفت. (۹۷۸ ه.ق)

۱. متن: برگ [۲۵۷].

۲. متن: برگ [۱۸۰].

۳. متن برگ [۹۲].

۴. متن: برگ [۲۱۲].

۵. متن: برگ [۷۳] و [۹۷].

علاوه بر وزارت و نظارت آستانه مقدسه، ممیزی گیلان را نیز به عهده داشت. در اصفهان دارای املاک و رقبات بود. که در زمان مرگش پیشکش شاه طهماسب اول کرده بود.

با فوت او شاه متأسف شده اولاد خواجه را که میرزا بیگ وزیر تخماق خان استاجلو در چخور سعد و میرزا فتح الله در خوزان اصفهان بر سر املاک پدر بود و اسد بیگ نایب وزارت خراسان و زین العابدین بیگ والد مؤلف که به نیابت ممیزی گیلان منصوب بودند. خلعت فرستاده به عنایات شاهانه نواختند و به اسد بیگ و زین العابدین بیگ مقرر داشت که به دفتر خانه همایون عمال و نویسندگان خود فرستاده محاسبه ایام عمل والد خود را تنقیح و پاکیزه گردانند^۱ دارد که چون حضرت اعلی از راستی و بی تعینی جدّ وی محظوظ بود کل مهمات خراسان را به او اعتماد نموده بودند.^۲ او با دقتی تمام اطلاعات مربوط به آن دوران را از جنگهای طولانی با اوزبکان و عثمانیان در شمال و غرب قلمرو صفوی و بحرانهای سیاسی و نظامی فضای داخلی کشور و شیوه مملکت داری شاه طهماسب اول را در طول پنجاه و چهار سال سلطنت با ارایه اسناد و مدارک، نامه و مکاتبات و رقعه و وقایع نامه ها و فرامین و دستورالعمل ها و با درج و شرح آنها ارزش تاریخی کتاب را دو چندان شایان توجه نموده است.

مؤلف خود مطلع مهمات ملکی و مالی و خاصه و خالصه دستگاه صفوی و منصوب مسؤلیت های دیوانی نیز بوده است منابع جمع آوری اطلاعات خود را علاوه بر اطلاعات و انتصابات خانوادگی که در سمت های مالی و ملکی به امور آگاهی داشته اند اطلاعاتی نیز به اقتضای شغلش که به آن دسترسی داشته استفاده کرده و نوشته اند: که در نگارش این دفتر از مردم صحیح القول^۳ و منابع تاریخی معتبر که در دیباچه مجلد اول افضل التواریخ اسامی مؤلفان و نام تألیفات آنها را آورده،^۴ به انجام رسانده است مردم صحیح القول او امراء صاحبان قدرت و علما و فقهای ذی نفوذ دستگاه صفوی اند و استماع خودش را از میرزا فتح الله اصفهانی مستوفی قورچیان حضرت جنت مکان^۵ و سید صحیح القول^۶ نقل می نماید و اطلاعاتش را از مطالعه کتب مورخین مشهور دوران برگرفته است از دفع هجوم اوزبکها که تا برگ [۱۱۰ ر] در این دفتر به تفصیل سخن می گوید از احسن التواریخ روملو عیناً نقل مطالب دارد [۳۱ ر - ۴۲ پ - ۵۷ پ - ۱۰۰ ر - ۱۴۴ ر] آورده که صاحب احسن التواریخ در سلک قورچیان رکاب شاه طهماسب اول بوده است. در گزارش حبیب الله ساوجی از شخصیت مثبت او از خواند میر صاحب حبیب السیر و اینکه این کتاب به نام ساوجی است یاد می نماید.^۷

۱. متن: برگ [۲۶۲ پ].

۲. متن: برگ [۲۱۹ ر].

۳. متن: برگ [۲ ر].

۴. متن: برگ [۲ ر].

۵. متن: برگ [۱۱۴ پ].

۶. متن: برگ [۶۴ پ].

۷. متن: برگ [۵ ر و ۲۳ ر].

در عدالت و همت دورمیش خان از حالات خراسان^۱ و تاریخ هرات مولانا نجومی هروی و شاه و گدا مولانا اهلی^۲ بیاناتی دارد و نیز از اکبرنامه ابوالفضل بن مبارک^۳ و مفتاح القلوب و منتخب التواریخ بهره برده است. در مقابله با منابع یاد شده و سنجش با خلاصه التواریخ قاضی احمد قمی و روضه الصفویه جنابذی و عالم آرای اسکندر بیگ ترکمان هر چند گزارشی بدانها منصوب نمی نماید ولی ماندگی و تأثیر از مورخان دورانش کاملاً مشهود است.

اشعار حافظ و سعدی شیراز، قدسی مشهدی، ظهوری ترشیزی، امیدی تهرانی، مولانا هلالی، جامی و نظامی و خاقانی و خواجه عماد فقیه کرمانی و قاسم کاهی و میر شاهی که مضمون عرفانی و تربیتی دارند را همواره منظور نظر داشته است. خوزانی از میرزا قاسم جنابذی خراسانی صاحب خطاب ملک الشعرائی^۴ که فتوحات شاه اسماعیل اول و شاه طهماسب اول صفوی را به رشته نظم کشیده، نوشته اند: که اکثر اشعار مجلدات اول و دوم افضل التواریخ را از او استشهد آورده است.^۵

در گزارش از علما و فقهای صاحب نام دستگاه شاه طهماسب اول از آثار و تألیفات آنها نیز یاد می کند از معلمین شاه و علمای آن روزگار علی بن عال و مولانا آقاجانی (آغا جانی) تبریزی و زین الدین جبل عاملی و میر غیاث الدین منصور دشتکی و از حکما و اطباء غیاث الدین علی کاشی و صدرالشریعه گیلانی و از قدرت و نفوذ و اعتبار آنها سخن گفته است.

از دیگر منابع خوزانی مکاتبات و رقعه ها و فرامین اداری و مقررات ملکی و مالی است او عیناً به نقل کتابت به ابراهیم خان والی لار^۶ و نقل فرمان بیگلربیگی قراباغ به شاهویردی خان زیادی اُغلی^۷ و مکاتبات با عبیدخان^۸ و فتح نامه گرجستان کارتیل^۹ و مکاتبات با سلطان سلیمان پادشاه روم^{۱۰} و رقعه میرزا تیمور علی^{۱۱} و تصدی موقوفات به قاضی میرمیران عبدالوهابی^{۱۲} و نقل فرمان وزارت گیلان خواجه روح الله اصفهانی^{۱۳} و فرمان حکومت سلطان ابراهیم میرزا و اختیارات او^۱ و نامه به شاهزاده سلیم^۲ و ممیزی خراسان به امیر بیگ تبریزی^۳ و عنایت طبل و علم به میر مرادخان می پردازد.

۱. متن: برگ [۱۷ پ].

۲. متن: برگ [۵۲ ر و پ].

۳. متن: برگ [۱۱۷ ر].

۴. متن: برگ [۳ ر].

۵. متن: برگ [۲۷۱ پ].

۶. متن: برگ [۱۹ ر].

۷. متن: برگ [۱۴۹ پ].

۸. متن: برگ [۵۴ ر - ۵۶ ر].

۹. متن: برگ [۱۵۰ پ].

۱۰. متن: برگ [۱۶۷ پ].

۱۱. متن: برگ [۶۹ پ].

۱۲. متن: برگ [۲۱۶ ر].

۱۳. متن: برگ [۲۵۴ ر].

از نکات مهم و تاریخی این دفتر توبه نامه و آیین نامه مملکت داری و نقل عینی فرامین و احکام است. ایجاد حکومت قدرتمند مرکزی و دفع هجوم اوزبکها و توجه به بیگلربیگی گری قراباغ و تفلیس و شیروان و انجام وفاق بین قبایل و انباز نمودن فقهاء در صدارت و برپایی شعائر اسلامی بر طبق نظر علی بن عال و مکاتبات همه جانبه با عثمانیها و تثبیت قلمرو صفوی زمینه صدور دستورالعملها و اجرای مقررات مالی و ملکی که نظم و اقتدار مملکت را به همراه دارد، فراهم آورده و به دقت در این خصوص سخن گفته است.

او بارها تحقیق حال فقراء و مزارعین و رعایا را از کارهای شاه طهماسب شمرده و کارسازی خلایق را از دستورهایی او می داند. که شاه برآن تأکید دارد او می گوید در دوران شاه طهماسب رشک و حسد و کارشکنی از یکدیگر دارای مرتبه نبوده و قدر آدمی زادگان را می دانسته اند.^۴

خوزانی در نتیجه مطالعه فراخنای زمانی تاریخ پنجاه و چهار ساله سلطنت شاه طهماسب سعی دارد بنمایاند که از نهادینه شدن دستورالعمل های شاه طهماسب ساختار قدرتمندی برپا شد که اقتدار دولت شاه عباس اول استمرار همان اقدامات است.

شاه طهماسب مقارن سال ۹۶۳ ه.ق همه را ترغیب به توبه از کل مناهی می نماید. (توبه نصوحا)^۵ صدور دستورالعمل آداب مملکت داری و رعیت پروری و قشون آرایی و طمطراق پادشاهی و سلوک با رعیت و سپاهی و اخذ مالوجوهات، وجوهات و مقررات مربوط به آن و جرایم آنها، فرمانی است که با بسیاری از دستورهایی تاریخی هم ردیف و متمایز است و در اقتدار مملکت صفویان بسیار موثر بوده است. این فرمان در هفتاد بند است و دستور نامه اداری سیاسی اوست. که زنده یاد استاد محمد تقی دانش پژوه با مقدمه و نسخه شناسی آن را تحت عنوان آیین شاه طهماسب اول در مجله بررسیهای تاریخی، شماره یکم، سال هفتم (۱۳۵۱)، ص ۱۲۱ - ۱۴۲ به چاپ رسانده است.

در لا به لای رخدادها و وقایع، آداب و رسوم و تشریفات، پیشکشها، ۷ عبرتها و تنبیهات، عبرتاً للناظرین منجمله خواجه جلال الدین محمد تبریزی، ۸ مولانا ادهم، ۹ عنایت الله خوزانی، ۱۰ مسعود طبیب کازرونی، ۱۱ خواجه کلان، ۱ تنبیه آبابی ترکمان، ۲ علی سلطان تکلو ۳ و گزارش طاعون تبریز و توحید خانه و نذر

۱. متن: برگ [۲۱۶ ر و ۲۱۸ ر].

۲. متن: برگ [۲۳۸ ر].

۳. متن: برگ [۸۵ پ].

۴. متن: برگ [۲۲۰ ر].

۵. متن: برگ [۲۰۹ ر تا ۲۱۲ پ].

۶. متن: برگ [۲۴۸ پ و ۲۴۹ ر].

۷. متن: برگ [۱۲۲ پ].

۸. متن: برگ [۴ ر].

۹. متن: برگ [۱۴ پ].

۱۰. متن: برگ [۹۱ پ].

۱۱. متن: برگ [۹۹ پ].

صاحب زمان و نقاره و از کتابداری کتابخانه خاصه شریفه و خط و خوش نویسی و معلمین حضرت اعلی و خیرات و میرات و عبادات و عدالت شعاری و دادرسی و تلاوت و سکوک و زهد و شکارگاه شاه صفوی و موقوفات غازانی سخن گفته است. تمایز این دفتر را در تحقیقات و کتاب Sukumary ray به نام Homayun in persian که آن را متفاوت با دیگر منابع خوانده است؛ می توان دید. این کتاب تحت عنوان محمد همایون در ایران با ترجمه آقای کیوان فروزنده شهرکی در انتشارات آرون در سال ۱۳۸۳ ش در تهران به چاپ رسیده است. و نیز در مطالعات و بررسیهای کلاوس میشاییل رُربورن Rohrborn Klaus Micheal در باره صفویه که بین سالهای ۶۵-۱۹۵۹ م انجام پذیرفت از افضل التواریخ بعنوان یکی از سرچشمه های خطی معتبر یاد می کند این پژوهش در ایران تحت عنوان نظام ایالات در دوره صفویه با ترجمه کتابشناس و مترجم اندیشمند فقید استاد کیکاووس جهانداری در دسترس می باشد.

عنوان گذاری و تقسیم مطالب کتاب از اول تا پایان سلطنت شاه طهماسب اول بصورت گاهشمار سالهای پادشاهی و ذکر سال و عنوان وقایع که به همراه نام سال ترکی مطابق آن، با ثبت تاریخ هجری قمری می آید هر سال با قشلاق پایان یافته و با وصف بهار به نظم و نثر و برپایی جشن نوروز و شادمانی ایرانیان و کارسازی خلایق و دادرسی از مظلومان آغاز می گردد.

عبارت پردازی و آرایش های گفتاری و نثری مانند دیگر منابع صفویه از تکلف هم خالی نیست. با بکارگیری لغات و اصطلاحات ترکی، مغولی و القاب و عناوین درباری و مناصب و مشاغل و ذکر حدود و ثغور شهرها و دیه های قلمرو از جنبه های ارزشمند و مهم دیگر این دفتر است که در آخر کتاب فهرستی از آن بر اساس موضوع آورده ایم.

مؤلف به غیر از ماده تاریخ، از سیاق نیز بی بهره نبوده است. و از استاد المحاسبین روزگارش نیز یاد کرده است^۴ و در برگهای پایانی [۲۷۴ ر تا ۲۷۵ پ] جدولی از احفاد و اولاد شاه طهماسب و امرا و افسران قبایل قلمرو صفویه را آورده است.

متن افضل التواریخ از روی نسخه کتابخانه بریتیش میوزیوم لندن که به شماره ۴۶۷۸ به خط نستعلیق در ۲۷۵ برگ ۲۰ سطری مورخ شعبان ۱۰۴۹ استنساخ و استخراج گردیده است.

Department: OPB-T-mss catalogue: oriental mss ۴۶۷۸. Afzal al tavarikh History of the reign of the shah tahmasb.

۱. متن: برگ [۹۹ ر].

۲. متن: برگ [۲۲۵ پ].

۳. متن: برگ [۲۱۵ ر].

۴. متن: برگ [۲۳۶ ر].

_ از افضل التواریخ در فهرست استوری ص ۳۰۸ چنین یاد شده است:

C.A.story Persian literature A Bio bibliographical survey Volume ۱ section II p:
۳۰۸ (۳۸۵) of unknown authorship is the afdel al tawarikh a history of the
safawis.

و در فهرست ریو: فهرست کتابهای فارسی موزه بریتانیا، ج ۳، ذیل ۵۶ (ص ۳۷-۳۸) آمده :

Charles. Rieu: supplement to the catalogue of the Persian manuscripts in the
British museum (Rigen of tahmusb)

_ شیخ آقا بزرگ تهرانی در الذریعه ، مجلد دوم، ص ۲۵۹ نوشته اند: افضل التواریخ، تاریخ فارسی لمیرزا
فضلی بن زین العابدین یوجد فی مکتبه السید راجه محمد مهدی فی نواحی فیض آباد کما فی فهرسها (ش
۱۰۵۳)

_ استاد احمد منزوی در فهرست نسخه های خطی فارسی، مجلد ششم، ص ۴۲۲۰ دارد که افضل التواریخ از
میرزا فضلی فرزند زین العابدین فرزند روح الله حسینی اصفهانی مورخ دربار شاه صفی در تاریخ صفویه ... در
سه جلد.

در تصحیح متن اهتمام تمام داشته ایم تا کار با قید حفظ امانت به انجام برسد. متن نسخه بویژه در برگهای
۳ تا ۸ پ کلماتی سیاه و مغشوش و ناخوانا داشته که با مطالعه و مقابله موضوعی استنساخ و استخراج
شده است و در این میان نشان و علایمی در پاورقی و متن در هنگام تصحیح جهت دسترسی آسان به کار
گرفته شده که در ادامه توضیح آن را می آوریم.

_ شماره های داخل قلاب [] که با ر یا پ همراه است برگ شمار متن نسخه است (که ر به معنی روی
برگ پ به معنی پشت برگ) می باشد.

_ کلمه حاشیه در پاورقی مربوط به کلمه یا عبارتی است که در حواشی متن نسخه آمده که آغاز و انجام آن
در داخل علامت « » قرار گرفته و در سطر مربوط به آن جا داده شده است.

_ کلمه یا عبارت داخل قلاب [] افزوده مصححان است که جهت تکمیل و آسان خوانی و اصلاح و رسا
شدن مفهوم جمله و عبارت با سنجش و مطالعه دیگر منابع صفویه آمده است.

_ کلماتی در متن مغشوش بوده با دقت بسیار حرفی از آن شناسایی که با مقابله و مطالعه، کلمه ای از آن مفهوم و استنباط گردیده، که گویای مفهوم جمله متن بوده است.

لذا ضمن درج آن، در پاورقی با علامت "ظ" به معنی ظاهراً یا گویا آورده ایم.

_ آیات قرآن مجید با چاپ انتشارات امیر کبیر تهران (۳۴۵ش) به کوشش دکتر محمود رامیار مقابله و سنجیده شده است.

_ در متن اعدادی بین دو سطر به صورت ریز آمده بود که بیشتر آن اشاره به تاریخ و یا ماده تاریخ موضوع مورد بحث دارد که در داخل هلالین () در متن گنجانیده شده است. و توضیح آن در پاورقی آمده است.

_ کاتب نسبت به نقطه گذاری و رعایت علائم حروف پاره واژه های پیوسته و کلمات ترکیبی بعضاً سهل انگاری و یا از لحاظ رسم الخط که طبعاً با رسم الخط شیوه امروز یک نواختی و مطابقت نداشته و نیز در نگارش بعضی از کلمات و اعلام خاص و جغرافیایی مغایر و یا به دو صورت آورده است. مانند: شیروان و شروان، القاص و الخاص، کومک و کمک، گلزار و صفهان بجای اصفهان و خانه ها و همیون و میمون به جای همایون و کلمات با تائیت را بصورت (ة) و ضمن بکارگیری کلمات متداول به اصلاح و رفع اغلاط سهوی و اسامی و اعلام جغرافیایی رایج اقدام و در پاورقی عیناً کلمات متن را نیز آورده ایم البته سعی شده از تکرار آنها و نیز درج واژه های آشنا خودداری شود. مقابله و استنساخ متن از روی دو کپی از نسخه انجام پذیرفته که یک نسخه آن موجود و در مجموعه کتابهای اهدایی استاد محمد تقی دانش پژوه به کتابخانه استاد مجتبی مینویی انجام شده که آن را دکتر شهریار عدل برای استاد دانش پژوه تهیه کرده بودند. و کپی دیگر از کتابخانه شخصی استفاده شده است.